

„Az irodalom az Ember életről való elmélkedése.”

Esztétika és etika Dsida Jenő korai költészetében

Tartalomjegyzék

A dsidai életérzés.....	2
Esztétika és etika a dsidai életmű vonatkozásaiban.....	3
Dsida Jenő és Benedek Elek.....	3
A csemetefa éneke - tanítványi szeretete Benedek Elek iránt.....	4
Az első fordítások.....	5
Benedek Elek szellemi hatása.....	5
Vélt irredentizmusa és Teofil Dragoş	6
Kuncz Aladár szellemi hatása Dsida költészetére.....	6
Első kötete a kortárs bírálatok tükrében.....	7
A nyitóvers.....	8
Alapproblémák és jellemző motívumok.....	8
Egyén és közösség viszonya a Leselkedő magányban.....	9
Dsida és Pilinszky.....	9
A baudelaire-i kötetkompozíció szerkezeti sajátosságai.....	10
Valami lesz belőlem.....	10
Expresszionizmustól a neoklasszicizmusig.....	11
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	17

A dsidai életézés

Dsida Jenő arcképét szinte teljesen felvázolhatjuk egy különös mondata segítségével: „*Rövid az életem, leírni is csak röviden lehet.*” Megdöbbenő, mennyire kritikusan tekintett önmagára: az olvasónak szinte az a benyomása támad, hogy külső szemlélőként nézett végig a saját életén. Az idézet *Önéletrajzából*¹ származik, írásakor mindössze huszonkét éves volt. A megfogalmazás azonban nemcsak fiatalására utal, a költő életútjának ismerője érezhet ebben a szókapcsolatban egy másik lehetséges allúziót is, mely sokkal mélyebben megvilágítja a dsidai életézését.

E mondat olvasása közben óhatatlanul is felötlik bennünk a gondolat, hogy Dsida valójában saját szorongásait próbálta megfogalmazni. Költészetében mindig is jelen volt – hol konkrétan, hol szublimáltan – az elmúlástól való félelem. S ez nem csupán múló hangulat volt, de nem is valami körülírhatatlan és irracionális félelem: a korai halál gondolata a hétköznapok realitásához tartozott. A végességről való töprengések tehát nem pusztán ontológiai, filozófiai problémákat jelentettek számára, hanem személyes, mélyen átélt tapasztalatokat. Már kisgyermekkorra óta sokat betegeskedett, veleszületett szívbetegsége miatt. Tisztában volt betegsége természetével, s az elmúlás, a korai halál gondolata titokban szinte mindig ott lebegett verssorai mögött.

Önéletrajzában idézett mondatából tehát nemcsak a kemény önkritikára következtethetünk, hanem (már-már az ókori sztoicizmust idéző módon) a halállal való szembenézést is érezhetjük benne. Valóban hatással lehetett Dsidára a sztoikusok etikája? – kérdezhetnénk. Természetesen igen, de ez a hatás csak nagy áttételeken keresztül érvényesült. Dsida valójában keresztény értékek őrzőjének tartotta magát (s a keresztény etika nagyon is sok tételt vett át a sztoikusoktól).

A földi lét végesség-tudatát tehát költészetben a mély vallásosság ellensúlyozta. Dsida kereszténysége legfőképpen a krisztusi szeretetparancs követésén és Assisi Szent Ferenc tanain alapult. Ebben a kontextusban válik érthetővé, hogy miért kerülhetett mindenfajta aszketizmust. A világ megvetését sohasem tartotta követendő példának: a halál komorságával állította szembe a természet és a szerelem szépségét.

Az idézett mondat segítségével tehát képet kaphatunk művészetének fő vonásairól is. Olvasása közben érezzük, hogy megfogalmazója nagyon is önkritikus alkatú volt, aki bár tisztában volt művészetének értékességével, saját munkájában (és talán lelkének mélységeiben is) folyamatosan kereste a hibákat. Kortársai éles szemű és szigorú kritikusnak ismerték, de saját magával szemben még kritikusabb tudott lenni. Vajon miből fakadhatott ez? Talán az örökös kételkedésből, talán a tökéletesség vágyából.

Az idézet szerénységére, visszahúzódó magatartására is rávilágít. Carl Gustav Jung fogalomrendszerét felhasználva, Dsidát talán introvertált alkatú személyiségként írhatnánk le. Ez nagyon is összefügghet önkritikus vonásaival, a művészi tökély

1 In: Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 45. oldal

örökös keresésével. Kovács László *poeta doctusként*² fogalmazta meg Dsida művészi alapállását, költészetéről és személyiségéről azonban mégsem adhatunk teljes képet e fogalmak segítségével: gondolat- és témavilágának sokszínűsége nem engedi meg az egysíkú definíciók használatát.

Ha a dsidai *oeuvre* különleges gazdagságának okait keressük, elsősorban változatos tematikájára, s a rengeteg témavariáció formai és gondolati sokszínűségére gondolhatunk. Ezen a ponton fel kell azonban tennünk a kérdést, hogy vajon mit jelenhetett Dsida számára az irodalom? *Üzenem*³ című írásában így fogalmazott: „Az irodalom az Ember életről való elmélkedése.” Művészetfelfogásának gyökereit tehát Arisztotelész *Poétikájában* kereshetjük.

Esztétika és etika a dsidai életmű vonatkozásaiban

Ha Dsida esztétikáját vizsgáljuk, a kor egyik igen súlyos művészetfilozófiai problémájával találjuk szemben magunkat. Bár Dsida apolitikus költőnek vallotta magát, mindennél fontosabbnak tartotta a művészet erkölcsi tartalmát. Ahhoz, hogy e kérdést tágabb összefüggéseiben értelmezhesük, először Benedek Elekhez és Kuncz Aladárhoz fűződő tanítványi viszonyát kell megvizsgálunk.

Dsida Jenő és Benedek Elek

Dsida költői tehetsége már kisgyermekkorában jelentkezett. Néha – ha öreg tanára nem nézett oda – a latinórákon szerelmes költeményeket jegyzett a füzetébe (erről a *Tarka-barka strófákban*⁴ írt). Először csupán játéknak tekintette a verselést, nemsokára azonban elkezdett kialakulni benne egyfajta költői tudatosság: szeretett volna valódi művésszé válni.

„Legelőször Petőfi Sándor és Reviczky Gyula költészete igézett meg, és ezek ösztönöztek legelőször arra, hogy tollat fogjak” – írta 1924-ben, egy Reményik Sándornak szóló levelében⁵. Ugyanebben a levélben említette még Ady Endre, Sík Sándor és Benedek Ferenc hatását. Csiszér Alajos⁶ arról írt, hogy néhány kockás füzetben fennmaradt 534, 1922 és 1925 között (tehát diákkorában) alkotott verse, melyek a mai napig nem láttak nyomdafestéket. Különösen termékeny költői fantáziájának első jelei tehát már ekkoriban megmutatkoztak.

Ezekben az években már egyre tudatosabban készülődött költői hivatására: nemcsak magyaros verseléssel, hanem egyre több klasszikus formával is kísérletezett, de zsenéi között szabadverseket is találhatunk. Kitűnő formakészségének első bizonyítékait azon művei között kell keresnünk, melyek ez idő tájt jelentek meg Benedek Elek *Cimbora* nevű gyermeklapjában.

Első közlésének körülményeiről így vallott *Önéletrajzában*: „Tizenöt és fél éves voltam, mikor első versem – valami kis névnapi köszöntő – megjelent Benedek Elek nagyapó *Cimborájában*, s akkor kaptam az első honoráriumot. Azóta sem

2 Kovács László – Dsida Jenő (Erdélyi Helikon 1938. 7. szám) In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 313. oldal

3 In: Tükör előtt (In memoriam Dsida Jenő), Nap kiadó, Pomogáts Béla szerkesztése, 1998.

4 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 146. oldal

5 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 314. oldal

6 Csiszér Alajos – Dsida Jenő, a költő ; In: Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 8. oldal

voltam még olyan boldogan büszke és megelégedett, mint akkor.”⁷ 1923-ban küldött először verseket a Cimborának. Benedek Elek a szerkesztői üzenetekben így válaszolt neki: „A kezdőbetűk helyett egész nevedet kiírom, mert biztató tehetségre vallanak verseid. A Goethe-vers fordítása sikerült, nemkülönben az Édesanya névnapjára című is...”⁸.

Az *Édesanya nevenapjára*, a (szerkesztői üzenetekben megjelölt címhez képest apró változással) 1923. augusztus 19-én jelent meg a Cimborában, ez volt Dsida első közlése a lap hasábjain. Az elkövetkező években rendszeresen közölt a hetilapban, s megkezdődött levelezése Benedek Elekkel. Az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy vajon ez a hatás mennyire volt jellemző művészi fejlődésének szempontjából.

A csemetefa éneke – tanítványi szeretete Benedek Elek iránt

Benedek Elek erkölcsi magatartását mindig is követendő példának tekintette. „Büszke vagyok a Nagypó szeretetére és dicséretére, de csak előlegezett ajándéknak tekintem őket, melyeket utóbb szeretnék erőmtől telhetően kiérdemelni.”⁹ – írta egyik levelében.

E tanítványi szeretetéről vallott *A csemetefa éneke* című szonettjében. A vers a faültető központi képére épül, de a mű allegorikusságát már az ajánlással feloldotta: a költeményt „*Elek nagypónak, a jóságos faültetőnek*” írta. Ez is rávilágít, hogy „*Elek apót*” nem csak tanítómestereként szerette, egyik legfőbb vágya volt, hogy hozzá méltóvá válhasson.

A fiatal költő felkészültségét jelzi, hogy mennyire pontosan be tudta tartani a szonett bonyolult formai szabályait. A vers jambikus lejtésű, rímképlete: *abba baab ccd eed*. Nagyfokú formai műveltségre utal az első két strófa szerkezete. Ezek a versszakok a klasszikus petrarcai szonettel ellentétben nem csupa 11 szótagos sorokból állnak, szótagszámuk 11–10–10–11. Némi hiányérzetet kelt azonban, hogy a szonett tercettjében csak 11 szótagos sorok találhatók.

Az első két strófa szótagszámának és rímelésének változatossága arra utal, hogy Dsida ismerhette a modern formai vívmányokat. A nyugatosok első nemzedékének körében igen népszerű volt a szonett mint különösen virtuóz műforma. Dsida valószínűleg ekkortájt kezdhetett ismerkedni Kosztolányi, Tóth Árpád, Babits és Juhász Gyula formaművészetével. A nyugatos formaújításokat természetesen az erdélyi kortárs költők is alkalmazták, különösen jellemző ez Áprily és Tompa költészetére.

A nagyfokú formai igényesség mellett a verset az őszinte, tanítványi szeretet jellemzi. Az első strófa tűnik a legérzékletesebbnek, a tavaszi hangulat és a természeti képek Petrarca verseit juttatják az olvasó eszébe. A harmadik versszaktól kezdve (a szonett szerkezeti szabályainak megfelelően) változik a vers gondolatisága, a lírai én előtérbe kerül. A két tercinában már nem csak a tanítványi szeretet jelenik meg,

7 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 45. oldal

8 Cimborá, 1923. augusztus 5. (A Cimborá számai az interneten is hozzáférhetők, a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár weboldalán.)

9 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 311. oldal

hanem a jövő ígérete is. Annak az ígérete, hogy a fiatal költő nem lesz méltatlan Elek nagyapó szeretetére.

Mindez nagyfokú tudatosságra enged következtetni. Dsida a vers írásakor mindössze tizenhat éves volt. Versében formai és gondolati igényesség van jelen. Arról, hogy a fiatal Dsida mennyire a kereste formai és tartalmi tökéletességet, pontosan vallanak első műfordításai.

Az első fordítások

A *kis virág* című (már említett) Goethe-fordítása a *Cimborá* 1924. március harmincadikai számában¹⁰ jelent meg. Remekül visszaadja az eredeti vers könnyed dalszerűségét. Heine-fordításai is bizonyítják a fiatal költő vonzalmát a német romantikusokhoz. 1923 és '25 között jó néhány verset fordított a német költőtől, amelyek a *Cimborában* is megjelentek.

Benedek Marcell egy Lisztóczy Lászlónak írott levelében¹¹ így emlékezett vissza: „*Apám egy nyáron elragadtatva mutatta meg nekem egy kis gimnazista, Dsida Jenő formailag tökéletes Heine-fordítását, amelyet magam is megcsodáltam. Ettől fogva közölte verseit a Cimborában. Később Kolozsvárt is megismerkedtek.*”.

Benedek Marcell korábban *Naplómat olvasom* című könyvében is megírta ezt. Dsida minden valószínűség szerint 1923 nyarán küldte el Benedek Eleknek fordítását, a vers 1924. január hatodikán jelent meg a *Cimborában*. Dsida azonban nem csak német nyelvből, románból is fordított.

1925. május 28-án fejezett be egy rövid Eminescu-fordítást, mely szintén a *Cimborában* jelent meg, *Imádság* címmel. A mű későbbi kötetekben és gyűjteményekben nem szerepel, 2005-ben Lisztóczy László adta újra közre¹².

A vers Eminescu *Ta twam asi* című elbeszélő költeményének volt egy lírai betétje, de sem Szemlér Ferenc, sem Réthy Andor nem tudta azonosítani Eminescu versei között, mert valószínűleg önálló költeménynek hitték. A szöveg eredére végül Mózes Huba mutatott rá, akire Lisztóczy László hivatkozik¹³.

A viharba került hajósoknak, Máriához „*a tengerek csillagához*” szóló imáját Dsida Jenő megkapóan őszinte hangon tudta elmondani. Érezzük hogy vallási élménye valóban mély volt és hite őszinte, vigasztaló. Számára Mária neve valóban a „*Tiszta Anyánkat*” jelentette.

Benedek Elek szellemi hatása

Dsida korán kialakult világirodalmi érdeklődése mögött szintén Benedek Elek szellemi hatását kell keresnünk. Lisztóczy László megemlíti¹⁴, hogy Benedek Elek szerint az erdélyi gyermekeknek három nyelven kellene tudniuk: magyarul, románul és németül is. Amikor tehát a későbbi Dsida magyarság- és erdélyiség-tudatát vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy transzilvanizmusának gyökereit a Benedek Elektől tanult gondolatok között kell keresnünk.

Egész életében folyamatosan bővítette nyelvtudását, a *Psalmus Hungaricus*

10 Lisztóczy László hivatkozik rá (Vonások Dsida Jenő portréjához Kriterion, Kolozsvár, 2005.; 46. oldal)

11 Lisztóczy László – Vonások Dsida Jenő portréjához (Kriterion, Kolozsvár, 2005.) 17. oldal

12 Lisztóczy László – Vonások Dsida Jenő portréjához (Kriterion, Kolozsvár, 2005.) 55. oldal

13 Lisztóczy László – Vonások Dsida Jenő portréjához (Kriterion, Kolozsvár, 2005.) 55. oldal

14 Lisztóczy László – Vonások Dsida Jenő portréjához (Kriterion, Kolozsvár, 2005.) 47. oldal

egyik sora szerint, „*nyolc nemzet nyelvén*”¹⁵ beszélt életében. Csupán az érdekesség kedvéért, vizsgáljuk meg, melyik nemzetek nyelvén tanult életében. Ha beleolvasunk levelezésébe, viszonylag hamar kirajzolódik előttünk széles műveltségének képe: szeretett anyanyelvén kívül latinul, németül, oroszul, franciául, románul, angolul és olaszul tanult.

Vélt irredentizmusa és Teofil Dragoș

Dsidára tehát nagyon erős hatással voltak Benedek Elek erkölcsi elvei. Mindig is úgy vélte, hogy az igazi művészetnek a népek közötti egyetértést kell szolgálnia. Ezt a hitét – paradox módon – életének egyik legkeserűbb élménye erősítette meg.

Amikor 1924-ben (éppen érettségi előtt), a Mihai Eminescu Líceum román igazgatója irredentizmust vélt felfedezni *Karácsonykor*¹⁶ című versében, kitiltották Románia összes iskolájából. Dsida arról beszélt a költeményben, hogy a felnőttkor küszöbén (kamaszos mélabúval), már nem tudott úgy örülni az ünnepnek, mint „*tíz év előtt*”. Az igazgató ebből a „*tíz év előtt*”-ből olvasta ki az irredenta gondolatokat, mert tíz évvel azelőtt Erdély még a Monarchia része volt.

Az olvasóban óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés, hogy Dsida valóban visszakívánta-e az 1914-es történelmi helyzetet? Nyilvánvalóan nem, hiszen 1914-ben háború volt, a Dsida-család történetének egyik legválságosabb időszaka: édesapja fogságba esett, nagybátyja meghalt, a családi vagyon jó része odalett a hadikölcsönök miatt. Versében csupán a gyermekkor őszinte örömeit, ünnepi hangulatait kívánta vissza, ahogy erre ő maga is visszaemlékezett *A Virághegy tövében...*¹⁷ című írásában.

Dsida végül Teofil Dragoș román képviselőtől kért segítséget: neki köszönhető, hogy 1925-ben mégis leérettségizhetett. A román képviselő egy fontos tanácsot adott Dsidának, szavaiban talán némi vigasztaló szándékot is érezhetünk: „*Soha ne álljon be a gyűlölködők közé*”¹⁸ – mondta. Tanácsa szinte összerímelt Benedek Elek gondolataival. Bár halála után sokszor próbálták nacionalistaként, sőt antiszemitaként és fasisztaként beállítani, a huszonegyedik századi olvasó már tisztában lehet vele, mennyire alaptalanok voltak e vádak, s hogy Dsida sohasem állt a gyűlölködők közé.

Kuncz Aladár szellemi hatása Dsida költészetére

Miután román nyelven leérettségizett, Kolozsvárra költözött, hogy jogot tanuljon. Benedek Elek azonban itt sem hagyta, hogy tanítványa egyedül maradjon: ajánlólevelet írt Kuncz Aladárhoz, az *Ellenzék* szerkesztőjéhez. S Dsidát nem csak Benedek Elek tudta hamar megszeretni, Kuncz Aladár is szinte apai szeretettel fogadta.

Dsida költészete az elkövetkező években jelentősen átalakult, versein erőteljesen érződik a *Fekete kolostor* írójának szellemi hatása. Kuncz Aladár európai műveltsége és esztétikai világirodalmi igényű modernsége a fiatal költőt is

15 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 168. oldal

16 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 296. oldal

17 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 212. oldal

18 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 214. oldal

megigézte. Ezekben az években kezdett el komolyabban kísérletezni a szabad versforma technikájával.

Ekkoriban kezdte pontosabban megismerni a kortárs Európa szellemi áramlatait, az avantgárd művészek vívmányait. Az expresszionista szabadvers kedvelt műformájává vált, eljutott arra a gondolatra, hogy a formai szabályok a költőnek csupán eszközei lehetnek, semmiben sem korlátozhatják a gondolatok szabad kifejezését. Mivel a forma csupán eszköz, a költő el is dobhatja a klasszikus formákat, ha úgy érzi, ezek akadályozzák az alkotásban.

Dsida költészetében a szabadvers azonban sosem egyenlő a formátlansággal. Régi közhely, miszerint a szabadverset író költő maga teremti meg a formát. Dsida esetében ez nincs feltétlenül így. Élt ugyan szabadvers klasszikus eszközeivel: a gondolatritmussal, a retorikai fordulatokkal, de költeményei – ellentétben a kor céltalanul hömpölygő, harsány expresszivitásra törekvő, átlagos szabadverseivel – nagyon is csiszoltak, zárt kompozíciót alkotnak. A formai egyszerűsödés akkoriban általános jelenség volt a világirodalomban, Dsida költészete azonban az egyszerűsödés mellett egyszersmind el is mélyült.

Megszabadult a formai szabályoknak való megfelelés kényszerétől, a szabad forma lehetőséget adott rá, hogy teljes mértékben a versek gondolati tartalmára fókuszáljon. Ezekhez a költeményekhez képest, régebbi – nagy munkával kidolgozott – verseit is kissé erőltetettnek érezhetjük. Ebben az időben sokkal felszabadultabban tudott alkotni, Dsidát a szabadvers tette igazán tudatos költővé.

Első kötete a kortárs bírálatok tükrében

Költészetében tehát megfigyelhetünk egyfajta gondolati elmélyedést, esztétikai igényességet és művészi tudatosságot. A kortársak elismerésére sem kellett sokat várnia, első kötetének megjelenése után a legtöbben már nem csupán ígéretes, fiatal kezdőnek, hanem végérvényesen költőnek tekintették. „Húszéves költő – és költő a javából”¹⁹ – írta Reményik Sándor. Molter Károly így fogalmazott²⁰: „Aki ennyit tud már ilyen fiatalon, szinte kár annak egyelőre többet tudni, inkább a bátorságát kellene ösztökélni: önvallomásra és a világgal szemben. Hogy ne keresse a hamar elérhető célt, hogy jó költő legyen: próbáljon nagy költővé lenni!” Molter sorait olvasva eszünkbe juthatnak Dsida későbbi nagy versei. Aki a *Nagycsütörtököt*, a *Psalmust*, vagy a *Tükör előttöt* olvassa, érezheti, hogy a Molter Károly által várt fájdalmas önvallomás nem maradt el.

„Keserű és fájó! S ami a legfájóbb, nem vonhatjuk kétségbe érzései őszinteségét.” – Gaál Gábor recenziója²¹ különösen fontos az utókor számára, hiszen arra mutatott rá, hogy a fiatal költő: „szinte pontos lírai képét adja kicsiben és halványan egész generációja sorshelyzetének, annak a generációnak, amelyik kisebbségi is azonkívül, hogy mai és húsz éves”. Hiszen Dsida bánatos, pesszimiztikus hangja nemcsak egyéni lelkialkatából fakadt, nagyon is átérezte a háború és a kisebbségi lét okozta „nagy kollektív bánatokat”²². Reményik Sándor

19 Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. (Sas Péter szerkesztése) 43. oldal

20 Molter Károly: Költő, semmi más; In: Tükör előtt In memoriam Dsida Jenő, Nap kiadó, Pomogáts Béla szerkesztése, 1998. 89. oldal

21 Gaál Gábor: A húszéves poéta; In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 38. oldal

22 Kovács László – Dsida Jenő (Erdélyi Helikon 1938. 7. szám) In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár 2009.

Gaál Gáborhoz hasonlóan vélekedett: „*Milyen a mai húszévesek lelke? Dsida Jenő első kötetében azt feleli nekünk, hogy ez a lélek fáradt és szomorú, talán még inkább, mint az öregeké. Kissé fásult is, kissé fagyos is. Nem csodáljuk. Ezek a lelkek romok közt születtek.*” Dsida elismertségét az is mutatja, hogy 1929-ben meghívták a Marosvécsi Találkozóra, ezzel a Helikoni Közösség tagja lett, a Kemény Zsigmond Társaság is tagjai közé választotta.

Az első kritikák azonban tartalmaztak olyan megállapításokat is, melyek későbbi költészetének fényében elveszítik jelentőségüket. Szentimrei Jenő ezt írja²³: „*Dsida nem a pacsirta-költők közül való*”. Merő anakronizmus lenne állításának valóságtartalmát kétségbe vonni (hisz Dsida első kötetéről írt). A mai olvasók mégis felkapják a fejüket erre a kijelentésre. A köztudatban elterjedt, felületes kép szerint Dsida a napsütötte, bukolikus tájakról szóló csengő-bongó versek szerzője, Csokonai Vitéz Mihály egyenesági leszármazottja. Ez a költő ne lenne hát pacsirta-típusú? Szentimrei igazságát azonban el kell fogadnunk, akkor is, ha nem érvényes Dsida későbbi költészetére. Az a tény, hogy néhány év múlva visszahódította a klasszikus versformákat, és a legvirtuózabb költőket megszégyenítő technikával verselt, újabb bizonyíték költészetének sokszínűségére.

A nyitóvers

A kötet élén álló rövid, nyolcsoros nyitóvers programként is értelmezhető. Láng Gusztáv²⁴ többször is síkraszállt azon felületes nézetek ellen, melyek Dsida költészetében csupán az öncélú szépség keresését vélik felismerni. Ebből a versből is kitűnik, mennyire szeretett volna a közösség hasznára válni. Nemcsak gyönyörködtetni akart, nemcsak saját fájdalmát eldalolni, a költészet eszközeivel vigaszt szeretett volna nyújtani a „*kollektív bánatokra*”²⁵. A vers utolsó két sora (*Magamnak: semmi, / fekete éjszaka*²⁶), egyértelműen tagadja a művészet, a szépség öncélúságát. A sorsvállalás problémái nemcsak a *Psalmus Hungaricusban*, a *Nagycsütörtökben* és kései, nagy költeményeiben vannak jelen, hanem árnyaltan megjelennek már ezekben a versekben is. Újra eszünkbe juthatnak a bírálatok, melyek szerint Dsida nemzedékének alapérzéseit fejezte ki.

Alapproblémák és jellemző motívumok

A *Leselkedő magány* egyik alapproblémája az egyén magárahagyottsága, Láng Gusztáv szavaival élve: „*a kollektivitás igénye*”²⁷ – gondoljunk csak *Itt feledtek* című versére. Ezt az érzést néha egészen légiessé varázsolta, így tette költészetté a magányt: „*Valami nagy, / elérhetetlen szerelem ködlik a mezők felett, / elnyújtott, fájó, végtelen kiáltás / a boldogság után.*”²⁸ A magányosság teljesen szublimált, de jelenvalóságát érezhetjük minden sor mögött.

313. oldal

23 Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár 2009. 45. oldal

24 Láng Gusztáv – Dsida Jenő költészete, Kriterion, Nagyvárad, 2001. A lázadás közjátéka – a Bútorok, 100. oldal

25 Kovács László – Dsida Jenő (Erdélyi Helikon 1938. 7. szám) In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 313. oldal

26 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 13. oldal

27 Láng Gusztáv – Vers és válság IN: Láng Gusztáv – A lázadás közjátéka, Savaria University Press, 1996. 25. oldal

28 (Olvadó jégvirág) Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 22. oldal

Az sem lehet véletlen, hogy a kötetben szereplő versekben milyen gyakran fordulnak elő a téli időtoposzok. A téli táj motívumai komoly hangulatkeltő erővel bírnak Dsida költészetében. Láng Gusztáv arra is rámutatott²⁹, hogy korai költészetének mennyire jellemző motívuma a köd, véleménye szerint ez a motívum rokonságban áll a kötetben oly gyakori titok-élménnyel.

Néhány versében (példa rá a *Túl a formán*) egyértelműen érezhetjük az emberek által érzékelt valóság és az ideák világa között feszülő ellentétet. „*Szegény barlangunk szája elé / máglyázunk lobogó tüzeket.*”³⁰ – Dsida sorai szinte szóról szóra Platón barlanghasonlatát idézik, s a barlangmotívum későbbi verseiben is feltűnik: ez újabb bizonyíték lehet költészetének filozófiai ihletettsége mellett.

Egyén és közösség viszonya a Leselkedő magányban

Dsida verseinek egyik alapkérdése volt, hogy mihez kezdhet magával egy kiismerhetetlen világban a magára hagyott, elidegenedett, társtalanná vált ember. Ezt a problémát az expresszionizmus kollektivitás-vágya oldotta fel. „*Emberek, halló, emberek! / Idegyertek, itt állok a kertben, / ember vagyok, kétkezű, kétlábú, mint ti, / pirosszívű, vonagló életű, / azonfelül költő, aki szépeket akar írni / s felétek tárja karjait.*” – írta *Itt feledtek*³¹ című versében. Dsida számára a költészet közösségi élményt is jelentett, ezért jelenhetett meg korai verseiben a kollektivitás-tudat mellett a költői messianizmus is.

Külön érdekessége ennek az idézetnek a „*pirosszívű*” szóösszetétel. Értelmezése csupán látszólagosan egyszerű, Dsida költészetének ismeretében, jelentéstartalma nagyon is feldúsul. *Üzenet* című versében a szívet szintén a piros jelzővel ruházza fel: „*úgyis csak szívem van már, / piros, hideg*”³². Ez a szóösszetétel nemcsak különös érzékenységet, szeretetvágyat képes érzékeltetni, hangulatába vegyül valami a Dsidára olyannyira jellemző végesség-tudatból. E kép értelmezésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szívbetegség okozta szorongásokat sem. Ha ezt a szóösszetételt pusztán önmagában értelmezzük, ez az érzelmi többlet még nem tűnhet igazán jelentősnek, de az egész verssor szövegkontextusában nagyon is felerősödik. A képek őszintesége megejtő: „*pirosszívű, vonagló életű*” – talán ez kötetének legmegindítóbb sora. Az olvasónak az az érzése támad: minél többet ismerünk meg költészetének titkos összefüggéseiből, a versek érzelmi hatása annál erőteljesebb. Dsida műveiben újra és újra feltűnik ez a motívum: „*A szív elárul, mert világít*”³³ – írta évekkel később *Elárul, mert világít* című versében.

Dsida és Pilinszky

A kötet címadó versének olvasója egy különös párhuzamot fedezhet fel. A költemény hangvétele annyira tiszta, a verszárlat oly talányos, jelképisége olyan erős, hogy az olvasása közben már-már úgy érezzük, egy Pilinszky-vers került elébünk. Tekinthetjük-e Dsidát Pilinszky János szellemi elődjének? Feltétlenül, hiszen kettejük költészetében rengeteg párhuzamos vonást mutathatunk ki. S a korai

29 Láng Gusztáv – Dsida Jenő költészete, Kriterion, Nagyvárad, 2001. 51. oldal

30 (A kietlenség verse) Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 45. oldal

31 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 35. oldal

32 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 33. oldal

33 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 136. oldal

Dsida technikája sok szempontból az érett Pilinszkyre emlékeztet. A két költőt nemcsak a műgond, a vallásos téma és szimbolika kapcsolja össze, a kettejük közti párhuzam mélyebb. A Dsida és Pilinszky közötti hasonlóságok a *Nagycsütörtök* című kötetében is kimutathatók – sok szempontból tisztábban, mint korai költeményeiben. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy költészetük (elég, ha csak egy pillantást vetünk kedvelt műformáikra, rímelésükre) sokszor merőben ellentétes irányokban haladt.

A baudelaire-i kötetkompozíció szerkezeti sajátosságai

Szentimrei Jenő arra is kitért a *Leselkedő* magányról írt bírálatában, hogy mennyi önkritikával válogatta össze kötetének anyagát: „*húszéves korában van annyi ereje, hogy habozás nélkül eldobja tizennyolc éves verseit, amelyeken meglepő formakészség mellett bizony még sok diákos eltanultság érződött*”³⁴. Könnyedén észreveheti minden olvasó, mennyit tanult, milyen gyorsan fejlődött e két év alatt. Vajon Kuncz Aladár gondolatai ébresztették fel Dsidában ezt a kifinomult kritikai érzéket? Láng Gusztáv szerint kétségtelenül. Hogy Dsida mennyire szerette idősebb pályatársát, arról nemcsak verseiben vallott, évekkel később *Nagycsütörtök* című kötetét „*Kuncz Aladár világító szellemének*”³⁵ ajánlotta. Minden valószínűség szerint az ő hatásának tudhatjuk Dsida kifinomult, európai értékközpontú gondolkodását és esztétikájának következetes antiprovincializmusát.

Első kötetének szerkesztésekor nem hagyta figyelmen kívül sem a világirodalmi tendenciákat, sem pedig Ady újszerű költészetét: a baudelaire-i kötetkompozíciót követte. A kötet versciklusokra való tagolása a magyar irodalomban elsősorban Ady Endre hatására terjedt el, így a húszas években ez a technika irodalmunkban még újnak számított. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy Dsida – ki verseit már-már a parnasszistákra emlékeztető műgonddal írta és válogatta – éppen ezt a szerkesztési módszert használta. Rendkívüli következetességére vall tehát a ciklusok gondos szerkesztése.

Valami lesz belőlem

Dsida Jenő 1922-től 1928-ig hosszú utat járt be: verselgető diákból valódi költővé érett. Az első rímes, névnapi köszöntők után magyaros ritmussal próbálkozott, szonettekkel, műfordítással kísérletezett. Bámulatós formai érzékenységgel sajátította el a különböző technikákat, végül felfedezte magának a modern, expresszionista szabadverset. Benedek Elek és Kuncz Aladár tanításai nyomán lassanként megérett az irodalmi babérokra. Ha fellapozzuk a *Leselkedő magányt*, kétség sem férhet hozzá, hogy valódi költővel van dolgunk. A kötet kedvező fogadtatása győzte meg arról, hogy érdemes elköteleznie magát a magyar irodalom mellett. *Önéletrajzának* záró soraiban így írt: „*Most huszonkét éves vagyok, de napról napra fiatalodom. Éjszakánként szépeket álmodom, rendületlenül hiszek Istenben és az emberekben. Hiszek a nőben, a versben, a szépség és a jóság missziójában. Valami lesz belőlem, de még nem tudom: mi.*”³⁶.

34 In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 45. oldal

35 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 49. oldal

36 In: Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 45. oldal

Az expresszionizmustól a neoklasszicizmusig

„Az első reggelem (vasárnap) csodaszép volt. Fél nyolckor keltett fel a komornyik, és ott künn, mikor felhúztam a függönyt, már derengett. Hamar felöltöztem, s kimentem a parkba. Csupa harmat volt minden, csillogtak a fenyők, messze zúgott a szökőkút, és egészen piros volt a nap, amikor felkelt.” – Dsida a Huszár-család kastélyában írta ezeket a sorokat, szüleinek szóló levelében³⁷. Hét hónapot töltött Abafáján, a bárói család gyerekeinek házitanítójaként, ezalatt folyamatosan levelezett családjával. Rendszeresen beszámolt nekik egészségi állapotáról, azt remélték, hogy a levegőváltás jót fog tenni szervezetének.

Habár az Abafáján írott verseinek stílusárnyalatai sokszor még közel állnak a *Leselkedő magány* hangulatához, költészetének átalakulása már korábban megkezdődött. Kötetének kedvező fogadtatása után döntötte el, hogy az irodalmi pályát választja (bár jogi tanulmányait egyelőre nem szakította félbe). *Tekintet nélkül* című versében vallott legszebben elkötelezettségéről: „Ha kérdeznek, becsületesen / felelni kell. / A harcot becsületesen fel kell venni, / az úton becsületesen végig kell menni, / a szerepet becsületesen / el kell játszani, / keményen és tekintet nélkül.”³⁸. Már nem a *Leselkedő magány* passzív, hangulati költészetét szerette volna folytatni, úgy érezte, megérett az idő a társadalmi szerepvállalásra. Abafáji verseiben ez a gondolat érlelődött, költeményeit átjárta egyfajta különös, fiatal „erőtudat”³⁹.

Hogy mit jelenthetett Dsida számára a társadalmi szerepvállalás? Kisebbségi íróként elsősorban a magyarságtudat őrzését. Keresztény emberként nemcsak a szegényekkel, a szenvedőkkel való együttérzést, de – a lehetőségekhez mérten – segítségüket is. Humanista értékközpontú gondolkodóként az erőszak minden formájának elutasítását, a nemzetek közti megbékélésért való munkát. Tudatosan készülődött erre a szerepre, költészetében elkezdődött egy lassú formai átalakulás.

„Ujjongok, ha erre a falura nézek, / havasok illatát szívom / reggel.” – írta *Falun*⁴⁰ című versében. Abafáji verseiben különös jelentőséget kapott a tájélmény. Verseibe néha bukolikus hangulatok is vegyültek (elővetítve ezzel későbbi kedvelt témáit): „Mennyi szép pásztorleány tűnik el: / mosolyuk még világít gyengén / s aranyhajuk utánuk füstöl.”⁴¹. Az erdélyi lírában mindig is kiemelkedő fontosságot töltött be a tájköltészet (eszünkbe juthat Áprily, Tompa László neve). A tájlíra természetesen korábbi költeményeiben is megjelent, abafáji versei azonban különös élményszerűséggel telítődtek. Ami többé teszi őket egyszerű tájleíró költeményeknél, az Dsida fiatalos lelkesedése, a természet és a falusi nép szeretete.

„A kovácműhely előtt / narancsvörös a hó: / odabent emberek kalapálnak / ropogó lánglobogásban. / És fenyőágot szagolok, / úgy megyek végig ezen a bolond / falun, üvegcsengőkkel csilingelek, / szeretek és csodálkozom.” – az idézet a *Falusi*

37 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 324. oldal

38 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 218. oldal

39 Láng Gusztáv – Dsida Jenő költészete, Kriterion, Nagyvárad, 2001. 93. oldal

40 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 224. oldal

41 Falusi versek I.; Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 224. oldal

versek⁴² második darabjából való. Már a versek címadásából is kitűnik, mennyire szerette a falusi környezetet (*Falusi versek, Három falusi ének, Falun*). A „ropogó lánglobogás” magánhangzóinak könnyű zenéje már későbbi alkotásainak dallamát idézi. A zeneiséget tovább erősíti a hangutánzó szó alkalmazása.

Dsida Jenő egyik írásában (Göbl László kötetéről szóló kritikájában⁴³) arról is beszámolt, hogy – Arthur Rimbaud-hoz hasonlóan – rendelkezett a szinesztézia képességével, különlegesen gazdag költői képzeletének egyik kulcsa tehát ebben rejtőzhet. Az „é” hangot kéknek hallotta, azt „e”-t fehérnek, az „o”-t rozsdavörösnek érezte. A „ropogó lánglobogás” magánhangzói tehát alkotói fantáziájában, már a kép pontos megfogalmazása előtt összekapcsolódtak a tűz képzetével. A szinesztéziás hangulatok Dsida számára jelentősen növelték a szavak, a hangok kifejezőerejét – ez újabb adalékkal szolgálhat annak megértéséhez, mennyire intenzív élményt jelentett számára az alkotás. Az idézett költeményt egy megejtő képpel zárta: „*Ha eloltom a lámpát, / tele van, / tele van csillaggal a szobám*”.

Néha egészen különös érzések uralkodtak el rajta, néha visszatért a *Leselkedő magányra* emlékeztető szorongás. „*Nem fogod megérteni ezt a hangulatot, / előre tudom, csak ha összefüggéstelen/ képeket rajzolok sebtiben ...*” – írta Fázol⁴⁴ című költeményében. A vers sokkal áradóbb, sokkal szabadabban alkalmazza a retorikai eszközöket, mint korábbi szabadversei, utolsó sorai mégis fegyelmezetten, kijózanítón hatnak: „... *aztán egyszerre rájössz, hogy fázol. / Rettenetesen fázol.*” – szinte kívül rekeszt minket a vers világán. A hideg képzele tovább erősíti az ismerős szorongó érzést, csak hogy itt már a valóságra való ébredés élménye is jelen van (ez némi többletet jelenthet korai verseihez képest). Ez a különös, talányos verszárlat Pilinszkyre emlékeztet, a mű belső építkezése pedig Radnóti Miklós szabadverseit juttatja az olvasó eszébe.

Szintén a valóságra eszmélés élményét, egy álom elvesztését fedezhetjük fel *Idegen ébredés* című versében. Dsida költészetének tartalmi átalakulásait jól illusztrálhatja a vers egyik képe: „*Felszáll a köd*”⁴⁵. A korábbi költészetében oly gyakori motívummal: a köddel találkozunk újra, s az eloszló homályban lassanként mi is a valóságra ébredünk. Dsidát már nem a világ kiismerhetetlensége foglalkoztatta, már elhagyta a *Leselkedő magány* verseire jellemző „*feleslegességtudat*”⁴⁶. Megerősödött benne a vágy, hogy valóban hasznára lehessen embertársainak. Későbbi verseiben egyre erősebben jelent meg ez a gondolat.

Költészete azonban nemcsak tartalmilag, formailag is kezdett átalakulni. Abafáján prózaverseket is írt, melyekben fel-feltűnedezett régi költeményeinek ritmusa. Különös, fiatalos boldogság hatotta át ezeket a verseket, majdhogynem érezzük bennük a májusi napfényt. S az *Ének az egész világnak* című vers sorait szinte whitmani lelkesedés járja át: „*Hát van valami, ami lehetetlen? / Van valami,*

42 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 224. oldal

43 Dsida Jenő – Séta egy csodálatos szigeten (Kriterion, Bukarest, 1992.) 43. oldal

44 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 226. oldal

45 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 227. oldal

46 Láng Gusztáv – Dsida Jenő költészete, Kriterion, Nagyvárad, 2001. 63. oldal

amit nem lehet merni; Van valami, amit nem lehet akarni?”⁴⁷.

Formai szempontból vizsgálva különösen érdekes lehet *A gyávaság szonettje*. Az olvasót nagyon is zavarba ejtheti, hogy – bár a cím szonettet ígér – a vers mégis prózaversként terül szét a papíron. Első olvasatra is észrevesszük a szonettszerű rímelést, a vers tördelését megváltoztatva át is lehet alakítani „hétköznapi” szonetté. Dsida verse ezek szerint valóban szonett, a szó legklasszikusabb értelmében is.

– Akkor hát miért tördelhetette így? – kérdezhetné gyanakvó olvasója. Talán azért, mert ezt a versét kísérletnek szánta a régi formák visszahódítására. A klasszicizált szabadvers több kortársa (gondolok itt elsősorban Radnóti Miklóstra) költészetében is kedvelt műforma volt, Dsida költészetében sem lett volna újdonság a klasszikus eszközök szabadversbeli használata. Itt azonban nem erről van szó, hiszen Dsida a szonett felől közelítette meg a szabadverset.

Talán azért alkalmazta ezt a megoldást, mert a vers érzelmi-gondolati hatását jelentősen erősíti a prózai tördelés. A szöveg szabadon áramlik, sehol sem törik meg a sorvégek, a rímek zenéje jelentősen finomodik (hisz az olvasó füle sem a rímvárára van kihegyezve). A máskor bántónak ható asszonáncokat észre sem veszi, a finoman ható tiszta rímek lágy muzsikává változnak.

Talán azért is választhatta ezt a megoldást, mert úgy érezte, még nincs egészen a forma birtokában. A vers rímelése bizony még sokszor keresettnak érezhető későbbi költészetéhez képest, utolsó szavainak érzelmi hatása azonban bőségesen kárpótol minket. A mű egyszerre olvasható prózaversként (akár prózaként is) és szonettként, s azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Dsidában már volt annyi művészi öntudatosság, hogy a vers címében is jelezte a forma különlegességét – ezzel komoly támpontot nyújtva a befogadónak.

De a cím nemcsak ezért hat provokatívan. A vers egyik kulcsfogalma a részvét. Valóban gyáva lenne, aki képtelen a részvét érzésére? Dsida szerint mindenképpen. S valóban gyáva lett volna ő maga is, mint halála után oly sokan szemére vetették? Erre a kérdésre választ kaphatunk későbbi, nagy költeményeiből. A vers sokban emlékeztet Kosztolányi *Számadás* című (későbbi) szonettciklusára. A részvét, a szenvedőkkel, a szegényekkel való együttérzés gondolata mindkét költőnél kiemelt fontosságú, de mindkettőjükénél közös tőről fakad: a keresztényi értékek, a humánus örökségből.

Dsida társadalmi elkötelezettségét és a költészetében bekövetkezett hangváltást jól példázza *Menni kellene házról házra* című verse: „*Nem így kellene hűvös, árnyas / szobából, kényelmes íróasztal / mellől szólani hozzátok, jól / tudom. Menni kellene házról / házra, városról városra, mint / egy izzadt, fáradt, fanatikus / csavargó.*”⁴⁸. Elvetette a művészet öncélúságának gondolatát, helyébe egy tragikus költői messianizmust emelt.

A vers modern problémafelvetése mélyen elgondolkodtató. Dsida nemcsak korábbi költészetével, hanem az irodalom hagyományos eszközeivel is elégedetlen volt. A művészet társadalmi problémákkal szembeni tehetetlensége jellegzetesen

47 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 231. oldal

48 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 244. oldal

huszadik századi gondolat – elsősorban a romantikus, váteszi hagyomány kiüresedéséből fakad. Ez a szerepválság vezetett el a *program* és az *irányzatosság* fogalmainak szembeállításához, amely művészetfilozófiájának egyik legfontosabb problémájává vált (erről *Üzenem*⁴⁹ című írásában vallott).

Mit jelenthetett hát az *irányzatosság* Dsida fogalomtárában? Nem mást, mint az erkölcsi tartalmat, az „*állandó és örök*”⁵⁰ értékeket. A *program* viszont a konkrét, politikai célzatosságot, amely semmiféle esztétikai értéket nem képvisel, sőt erkölcsi értékelvűsége is megkérdőjelezhető, hiszen nem örök érvényű problémákra, hanem pillanatnyi jelenségekre reflektál. Dsida szerint igazán nagy író csak az lehet, akinek *programja* nincs, de *irányzatossága* mindig megmarad. Sohasem mondott le tehát a művészet erkölcsi tartalmáról, ez az út vezetett el tragikus messianizmusához.

A *Menni kellene házról házra* utolsó soraiban megjelenik a vigasztalás igénye. Dsida szerint művészet már nem adhatott megoldást a társadalom problémáira, új szerepe a lélek gyógyítása lett. A költészet eszközeit azonban még ehhez is kevésnek találta, úgy érezte, az alkotás nem juthat el a teljes célközönséghez – s ha el is jut, akkor sem szólhat a befogadóhoz igazán személyesen, ezt a verszárlat kissé bánatos, önironikus hangja érzékelteti.

Hogy a társadalmi szerepvállalás mennyire fontos volt számára, azt életrajzi adatai is bizonyítják. Alapító tagja volt az *Erdélyi Fiatalok*⁵¹ egyetemi folyóiratának, a *Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesülete* pedig alelnökévé választotta. 1930-ban új kötet tervezett, *Menni kellene házról házra* címmel, a könyv azonban (máig nem tisztázott okból) sosem jelenhetett meg. A kiadásra szánt versek közül később sokat átdolgozva (néha teljesen újraírva) *Nagycsütörtök* című kötetében is közreadott, egyes költeményeit (*Krisztus, Az utcaseprő*) változtatás nélkül vette át.

Annak ellenére, hogy társadalmi elkötelezettsége mennyire erős volt, ő maga is hajlott arra (ez *program* és *irányzatosság* problémájából fakadt), hogy azonosuljon a közvéleményben róla kialakult képpel: az apolitikus költő szerepével. Azért, mert tudatosan igyekezett távol tartani költészetét a napi politika kérdéseitől, a „*tiszta művészet sterilítésével*”⁵² bélyegezték meg. Talán maga is érezhetett egyfajta belső késztetést, hogy feleletet adjon a kortársak kimondott és kimondatlan kritikáira, erdélyiségének és magyarságának megvallására. Ezt érezhetjük *Erdély* című versének olvasásakor: „*Azt mondják, kerülöm a nevedet, / nem beszélek rólad, nem dicsérlek*”⁵³.

Bár Dsida eredetileg nem ezt a címet szánta művének, a költemény *Kerülöm a nevedet* címmel jelent meg. A vers egyike legmélyebb, legszemélyesebb vallomásainak – talán ezért is emlegetik oly gyakran a *Psalmus* előzményeként. Szembefordult az erdélyiség gondolatának konvencionális megfogalmazásaival. Számára nem politikai jelszót jelentett, nem is kulcsot a magyarországi közönség megnyeréséhez. A kisebbségi magyar íróknak szembe kellett nézniük az erdélyiség,

49 Tükör előtt (In memoriam Dsida Jenő), Nap kiadó, Pomogáts Béla szerkesztése, 1998. 205. oldal

50 Tükör előtt (In memoriam Dsida Jenő), Nap kiadó, Pomogáts Béla szerkesztése, 1998. 206. oldal

51 Lásd: Cseke Péter – Dsida Jenő és az Erdélyi Fiatalok, Új Forrás, 2003. 07. szám

52 Cs. Gyimesi Éva: Egy virtuális monográfia (Láng Gusztáv Dsida-értelmezései), Tiszatáj, 1997. december

53 Dsida Jenő – Légy már legenda (Összes verse és műfordítása) Püski, Budapest, 2005. 260. oldal

az irodalmi transzilvanizmus fogalmának kiüresedésével: „...*mely úgy elkopott ércnyelviünkön / és szánkon, mint egy ócska köszörűkő / és már-már semmit sem jelent*”.

Valóban üres szóvá válhatott volna Dsida számára az erdélyiség? Alig hihetjük. Csupán a konvenciókat vetette el: úgy érezte, ha a fogalmak súlytalanná váltak, újra meg kell alkotni őket. A versben egyszer sem írta le Erdély nevét, újabb és újabb szavakkal próbálta kifejezni az erdélyi lét alapélményét: „...*érezlek / behúnyt szemmel, átlehelni a lelkemen, // mint a legtitkosabb, legédesebb / hangulatot, mely egyedül köt / a földhöz, drága nyomorúságaimhoz.*”

Program és *irányzatosság* viszonyának ismerete elengedhetetlenül fontos Dsida vallomások verseinek értelmezésekor. Akárcsak a Babits, Kosztolányi vagy Tóth Árpád, ő is a művészet apolitikus szerepét hangsúlyozta, mégsem állíthatjuk, hogy költészete nem közvetítene erkölcsi (tehát társadalmi szempontból is értelmezhető) üzenetet. Földes Lászlónak az a megállapítása tehát, hogy: „*Dsida az időtlen, örök értékek keresője volt...*”⁵⁴ – a mai olvasó szemszögéből is helytállóan tekinthető. Földes László azonban úgy vélte, hogy Dsida a társadalmi lét problémáit teljesen figyelmen kívül hagyta, Láng Gusztáv viszont vitába szállt⁵⁵ ezzel a megállapítással, bizonyította, hogy Dsida költészetében társadalmi érzékenysége, a kisebbségi lét problematikája és a magyarságtudat őrzése meghatározó szerepű volt. A huszonegyedik századi olvasók szemszögéből nézve már nem tarthatjuk kétségesnek, hogy Dsida költészete csupán a politikai programszerűséget nélkülözi, az erkölcsi tartalmat sohasem.

Program és *irányzatosság* szembeállítása rámutat Dsida művészetfilozófiájának kétségtelenül neoklasszicisztikus vonásaira. A Nyugat első nemzedékének költői (Ady kivételével), a költészet apolitikus szerepét vallották, különösen a korai Babits gondolkodására volt jellemző a tízes évek elején a szimbolista-paraszta elkülönülés. Ezzel szemben az avantgárd mozgalmak ismét a művészet közéleti szerepére hívták fel a figyelmet (nem tekinthetjük véletlennek tehát, hogy a magyar avantgárd alkotók mennyire lelkesedtek Adyért). A háború alatt világossá vált, hogy szükség van a művész társadalmi szerepvállalására: a korábban a művészi elkülönülést választók is új szereplehetőséget kerestek (gondoljunk csak Babits *Húsvét előtt* című versére).

A harmincas években jelentkező újklasszicizmus művészetfelfogása újraértelmezte a költészet társadalmiságának problematikáját, megteremtette a két szemben álló nézet szintézisét. Nem véletlen, hogy a magyar újklasszicizmus vezéralakja éppen Babits Mihály lett, aki ugyan szakított az elkülönülés programjával, az erkölcsi magasabbrendűség gondolatát, az etikai irányadást sosem vetette el – példa rá a *Jónás könyve*, a kényszerűen vállalt prófétai szerep.

Dsida költészetében is hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. Az elkülönülés gondolatát sosem tudta elfogadni, egyrészt keresztény etikája, másrészt a kisebbségi

54 Földes László – Dsida Jenő költészete; In: Tükör előtt In memoriam Dsida Jenő, Nap kiadó, Pomogáts Béla szerkesztése, 1998. 245. oldal

55 Láng Gusztáv – A lázadás közjátéka – a Bútorok; In: Láng Gusztáv – Dsida Jenő költészete, Kritérium, Nagyvárad, 2001. 100. oldal

sorsvállalás miatt sem, korai időszakában ezért hatott rá olyan erősen az expresszionizmus „kollektivitás-igénye”⁵⁶ és a húszas évek válsághangulatából kiinduló tragikus messianizmus. Abban azonban eltért a legtöbb korabeli avantgárd költőtől, hogy – bár felhívta a figyelmet a társadalom problémáira – konkrét politikai célkitűzéseket sosem fogalmazott meg: „A részvét, a szenvedés költője volt, kevés programmal, de annál több igazi szeretettel.” - írta róla Szerb Antal⁵⁷. Ez a gondolat közelítette a harmincas évek elején a neoklasszicisztikus irodalomszemlélethez (*Üzenem* című cikke 1932-ben jelent meg).

Krenner Miklós az „*új klasszicizmus és a szellem egyik legvitézesebb lovagjának*” nevezte Dsidát, véleménye szerint a „*klasszikus eszmény csodálatosan szép világát képviselte*”⁵⁸. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon teljes életművének fényében is igazat kell-e adnunk neki? Feltétlenül, hisz számára neoklasszicizmus nemcsak formai átalakulást, hanem újabb gondolati elmélyülést is jelentett. Ha korábbi megállapításunk szerint a szabadvers tette valóban tudatos költővé, a neoklasszicizmus esztétikája által válhatott a huszadik századi magyar irodalom egyik jelentős alkotójává.

Dsida *irányzatossága* látszólag nem az aktuális társadalmi kérdésekre keresi a választ, hanem az időtlenség problémáin mereng. Ha így lenne, költészete hamar súlytalanná vált volna nemcsak kortársai, hanem a mai olvasó számára is. A probléma Babits Mihály *Új klasszicizmus felé* című esszéjét juttatja eszünkbe: „*Az írónak választania kell idő és örökkévalóság, korszerű mondanivalók és örök emberi között: a kompromisszum mindinkább lehetetlen.*”⁵⁹.

Aktualitás és időtlenség problematikája leginkább Dsida nagy, vallomásos költeményeiben⁶⁰ figyelhető meg. Csak a legnagyobb művészek voltak képesek feloldani ezt az ellentétet: úgy reflektálni a kor problémáira, hogy az irodalom képes legyen etikai útmutatást, örök érvényű gondolatokat megfogalmazni. Dsida költészetében a kisebbségi sorsvállalás, az erdélyi gondolat újraértelmezésének szükségessége és a szenvedőkkel való részvét sohasem vesztette el időszerszerűségét, mert képes volt az aktuális problémákat az örökkévaló erkölcsi értékek szemszögéből értelmezni. Dsida költészetének jelentősége tehát valóban mérhető Babits, József Attila és Radnóti művészetéhez.

56 Láng Gusztáv – Vers és válság In: Láng Gusztáv – A lázadás közjátéka, Savaria University Press, 1996. 25. oldal

57 Szerb Antal – Dsida Jenő, In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 325. oldal

58 Krenner Miklós – A költő halála. Dsida Jenő ravatalánál In: Dsida Jenő emlékezete, Kriterion, Kolozsvár, 2009. 301. oldal

59 Babits Mihály – Új klasszicizmus felé, Nyugat 1925. 18. szám

60 Lásd az Erdély, Psalmus Hungaricus című verseket, vagy Tükör Előtt-ciklust.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dsida Jenő: Séta egy csodálatos szigeten, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992. (sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Marosi Ildikó)
- Dsida Jenő: Légy már legenda (Összes verse és műfordítása), Püski, Budapest, 2005. (Csiszér Alajos szerkesztésével és bevezető tanulmányával: Dsida Jenő, a költő)
- Dsida Jenő: Magyar karaván Itálián keresztül, Mundus Kiadó, 2006.
- Láng Gusztáv: Dsida Jenő költészete, Kriterion, Kolozsvár, 2000.
- Láng Gusztáv: A lázadás közjátéka (Dsida-tanulmányok), Isis-könyvek, Savaria University Press, Szombathely, 1996.
- Láng Gusztáv: Kiskatedra, Vas Megyei Pedagógiai Intézet, Szombathely, 1992.
- Lisztóczy László: Vonások Dsida Jenő portréjához, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005.
- Pomogáts Béla: A romániai magyar irodalom, Bereményi Könyvkiadó, 1992.
- Pomogáts Béla: Kisebbség és humánus, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- Pomogáts Béla: Erdélyi tükör, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1995.
- Dsida Jenő Emlékkönyv, Lucidus Kiadó, Budapest, 2007. (Pomogáts Béla szerkesztése)
- Tükör előtt (In memoriam Dsida Jenő), Nap Kiadó, Budapest, 1998. (Pomogáts Béla szerkesztése)
- Dsida Jenő emlékezete, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009. (Sas Péter szerkesztése)
- Görömbei András: A szavak értelme, Püski, Budapest, 1996.
- Szemlér Ferenc: Dsida Jenő; In: Romániai magyar kritika 1919-1944 (Irodalomkritikai antológia), Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972.
- Cs. Gyimesi Éva: Egy virtuális monográfia (Láng Gusztáv Dsida-értelmezései), Tiszatáj, 1997. december
- Gömöri György: Dsida megverseli a korhangulatot (Harum dierum carmina), Korunk, 1998. május
- Cimbora, 1923. augusztus 5. (A Cimbora számai az interneten is hozzáférhetők, a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár weboldalán.)
- Amedeo di Francesco: Nemzet és identitás Dsida Jenő Psalmus Hungaricusában In: Irodalom, nemzet, identitás; Nemzetközi Magyarstudományi Társaság Budapest, 2010.
- Cseke Péter: Dsida Jenő és az Erdélyi Fiatalok, Új Forrás, 2003. 07. szám
- Babits Mihály: Új klasszicizmus felé, Nyugat 1925. 18. szám
- Czine Mihály: Dsida Jenő; In: A magyar irodalom története 1905-től napjainkig, 761. oldal, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1967.